



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

2018

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 23.

PFESANI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhala bammberi lothe. Tolani Thebulu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda nwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammberi heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A:	Nganea	(35)
KHETHEKANYO YA B:	Dirama	(35)
KHETHEKANYO YA C:	Nganeapfufhi	(35)
KHETHEKANYO YA D:	Vhurendi	(35)
4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha KHETHEKANYO MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.
5. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo nwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammberi la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhonala.

ZWI RE NGOMU

Siatari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha todou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhalala bambiri lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	18	5
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	17	6
KANA		
3. <i>Ho dina one</i>	17	7
4. <i>Ho dina one</i>	18	9
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.		
5. <i>Findinkodo</i>	18	11
6. <i>Findinkodo</i>	17	13
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.		
7. 'Ai! Ndi mini?'	17	15
8. 'Ni khou pfukha mulayo'	18	16
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI		
Fhindulani mbudziso MBILI kha zwirendo zwe na newa.		
9. 'Ndo tuvha mulovha'	18	18
10. 'Luvhondo lu do wa'	17	20
KANA		
11. 'Muvhuso wa nama'	18	21
12. 'A todaho munamba ndi nnyi?'	17	23

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO √
A: Nganea	1-4	2	
B: Dirama	5-6	2	
C: Nganeapfufhi	7-8	2	
D: Vhurendi	9-12	2	
PFESANI: Ivhani na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA**MBUDZISO 1: U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe**

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

'Ndo ni ita zwifhio nga uri nne?'

'Ni ri no nnyita zwifhio? Ni a zwi divha. Iyi goloi i re afha nda ndi ya nnyi? A ni mphinduli? Ndi a vhona a ni ndivhi zwavhudi lini!'

Mashudu u ralo a tshi khou latela mipama kha Maria. Mpho nga u pfa Maria a tshi khou rwiwa, a mbo di gidimela ngei ha Mashudu. Mpho u vhone e muthu o kambiwaho tshothe lwa mafhelelo. Muthada i tshimbila i tshi tou ditika nga mbondo na zwidulo. Zwezwi a tshi kha di ri a fare Mashudu, Mashudu a vha o litsha vili henefha kha ningo hafhu, Mpho a ya e ri fhasi bi! Ha mbo di vha u dzidzivhala. Mashudu a tshi vhona o no fushea nga u rwa avha vhatu, mbiti dza vutshela goloi ya Mpho. 5 10

'Hai nandi Mashudu, ni songo pwasha goloi ya muthu nga nthani ha nne lini. Nahone hafhu ndo vha ndi si tsha ni funa!'

Zwe zwa ambiwa nga Maria a zwo ngo vhuya zwa dzhena kha Mashudu. Nga tshifhinga itshi ho vha hu tshi sokou pfala u pwashea ha ngilasi.

'Mulandu ndi mini Phophi! ni tshi khou paka thundu dza u kha bege?' Ndi zwenezwi Mpho o no vha hayani a tshi khou vhudzisa musadzi. 15

'Ndo kondelela ndi zwone. Ndo neta nne nwana wa Vho-Mavhungu.'

- 1.1 Bulani fhethu he Mpho na Maria vha thoma u divhana hone? (1)
- 1.2 Ndi tshini tsho dinaho Mashudu uri ambo di tanga lwendo na zwezwo? (2)
- 1.3 Sumbedzani zwi no khwathisedza uri Mpho o vha a sa fulufhedzei siani la lufuno. (2)
- 1.4 Muanewa dendele ndi Mpho kha iyi bugu. Tikedzani likumedzwa ili nga zwi bvaho buguni. (2)
- 1.5 Lifurase lo swifhadzwaho afho mafhungoni li ni disela muhumbulo ufhio malugana na Phophi? (2)
- 1.6 Mafhungo a no khwathisedza mathomo a bugu iyi ndi afhio? (2)
- 1.7 Sumbedzani khudano yo bvelelaho vhukati ha Mashudu na Mpho yo vhangwaho nga u sa fulufhedzea buguni iyi? (2)

- 1.8 Zwiito zwa Mpho a zwi yelani na u funzea hawe. Tikedzani likumedzwa ili nga zwo bvelelaho buguni. (2)
- 1.9 Arali no vha ni mushumelavhapo, no vha ni tshi nga eletshedza Mpho kha zwifhio u itela u vhuisa tshirunzi tsha muḍi wawe. (3)
- [18]

NA

MBUDZISO 2: U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḍo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

'Mashudu u ralo a tshi khou vula vothi. Zwezwi Mashudu a tshi tou ri vothi phamu, avha vhaṅhannga vhavhili vho mbo ḍi ri nga ngomu ṅduni khilikhithi! Vhoṅthe vho mbo ḍi bvisa zwigidi. Mashudu nga ngeno a mbo ḍi vha o dzhenwa nga phepho tshilimo. Tshifhatuwo tshawe tsho vha tshi tshi tou sisima nga biko. Milomo yone i tshi pfala musi i tshi rwana. Milenzhe i tshi tou vha vhungwendengwende'. 5

'Idanu fhumula muṅhannga. Ndi riṅe vhane vha fanela u vhudzisa.' Dugudzha u ralo nga ipfi la vuhali. Vha sa athu na u fhedza tshifhinga tshingafhani, vha mbo fara Mashudu vha mu kokodzela ṅduni ya u ṅambela. Musi vhe ṅduni iyo ya u ṅambela, Dugudzha o mbo ḍi bvisa luḷa lutambo, a mbo ḍi ri mukuloni wa Mashudu kosho.

'Vhanna vha hashu, ndi khou tou humbela, ndi khou tou luvhelela nga zwanda zwivhili. Ni songo mmbulaha, afhu hu si na tshe nda ni khakhela ngatsho. Ni songo mbulaha, ndi na tshelede nnzhi nga maanda, na zwigidi zwitanu ndi nga ni fha' Mashudu ho ngo fhedza u amba zwe a vha a tshi khou ṅodou amba. Vhaṅhannga a vha vhavhili vho mbo ḍi mu tshipa. Ha ri musi Mashudu o no welela vha dzhia vha mu nembedza henefho ṅduni ya u ṅambela. U bva afho, ha bebwa tsho poswaho. 15

- 2.1 Fhethu he mafhungo aya a bvelela hone ndi ngafhi? (1)
- 2.2 Ndi tshini tsho ṅutuwedzaho vhaambi kha u amba mazwifhi? (2)
- 2.3 Tshivhangi tsha nyimele ine Mashudu a khou ṅangana nayo ndi mini? (2)
- 2.4 Vhambedzani hune Mpho na Maria vha fana hone zwi tshi ya kha mushumo wavho. (2)

- 2.5 Nangani phindulo yo teaho.
Vuvha hu wanala ...
- A sedzhari.
 - B kiliniki.
 - C mavhengeletserekano.
 - D sibadela. (1)
- 2.6 Sumbedzani zwo bvelelaho kha mathakhe a bugu iyi? (2)
- 2.7 Muhumbulo muhulwane wa mafhungo aya ndi ufhio? (2)
- 2.8 Zwo iteaho kha thasululo zwi a tendisea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 2.9 Tsheo yo dzhiwaho nga Mpho ya u vhulaha Mashudu ni vhona yo tea naa?
Tikedzani phindulo yanu nga zwo bvelelaho buguni. (3)
- [17]

KANA

MBUDZISO 3: HO DINA ONE – S Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

'Ndo vha ndo thetshesela musi hu tshi khou ambiwa, zwi no khou nkanganyisa ndi zwa uri afha ho dzula lushaka fhedzi kana hu na vhaṭaleli naa? Kha ndi fhire kha ilo, othe maambiwa u bva tshe a thoma a khou rumela tshanda tshikwamani. Uri mbekanyamushumo i ye phanda, nyambo inwe na inwe kha i tevhelwe nga nyito. Ndo pfa hu khou ambiwa nga ha kholomo mbili kana tharu, malume kha vha pose fhasi u thoma na vhaṭwe vha do kona u posela.' 5

Vhathu vhothe vhe dzhudzhuru vha tshi pfa nyambo ya Ngeletshedzo. E e ene a tshi isa phanda: 'Zwenezwi vha tshi tou posa, mme muhulu vha do mbo di tevhela. Kha vha thome.' O ri u ralo Ngeletshedzo a pinika milenzhe. Tshanda tsha u la a tshi vhea ntha ha tshirumbi nga lukudavhavha ngeno o farelela tshitefu lwa u tshi tika. Khaladzi na khaladzi vha sokou sedzana vho rudelana maṭo. Na tshigwada tshe tsha vha tshi henefho tsha sokou vha zwondolola. 10

Vhuvhili havho vha vha vha tshi khou sokou tumba-tumba sa vhathu vho dzulaho ntha ha mulindi wa vhudada. Nga murahu ha kufhinganyana Ngeletshedzo a mbo ri: 'Ai, vhathu kha ri sumbedzise nga nyito uri vho da u tikedza mushumo wa shaka lavho.' 15

Vhathu vha kotamisela zwifhatuwo fhasi vha tshi khou sea. Izwi zwa ita uri khaladzi na khaladzi vha niwe nga thoni vhukuma. O ri u vhona vha sa khou bvisa tshelede a vho tou amba o halifha vhukuma.

- 3.1 Bulani fhethu he aya mafhungo a bvelela hone. (1)
- 3.2 Ndi mini tsho vhangaho khudano vhukati ha Ngeletshedzo na malume awe na lugwada lwavho ni bule na lushaka lwa khudano? (2)
- 3.3 Mafhungo e na vhala a ola Ngeletshedzo sa muthu wa mvumboḁe? (1)
- 3.4 Mushumo u no khou ambiwa afha mafhungoni ndi wa mini nahone ndi wa nnyi? (2)

- 3.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Lunyadzo lwa Ngeletshedzo lwo vhangwa nga ...
- A u vha nwana muthihi fhedzi mudini.
B u vha o funzea.
C u vha e na tshelede.
D u vha nwana wa ramabindu. (1)
- 3.6 Muaneva dendele kha nganea iyi ndi nnyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.7 Vhudipfi ha Vho Maboho mafhungoni aya vhufhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.8 Muhumbulo muhulwane wa nganea iyi ndi ufhio ro disendeka kha vhutshilo ha Ngeletshedzo. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.9 Ni vhona ndila ye Ngeletshedzo a di fara ngayo mafhungoni aya i tshi tangedzea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.10 U ya nga inwi zwi no khou bvelela kha mafhungo e na vhala zwi a bvelela kha vhutshilo ha duvha na duvha naa? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- [17]

NA

MBUDZISO 4: HO DINA ONE – S Mbedzi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

A sokou pfa hu tshi khou thomiwa u kwatukana maseo. Maseo a kudanyedzwa lwe ha shanduka mapwapwalala. A lu bvisa ndevheni a sedza a wana uri muthu wa hone u tshe o lu fara. A tshi lu vhuwedzedza ndevheni a pfa zwo tou nana. Muthannga a rwa inwe tsaniwa khulu o di lu vhea ndevheni. A ene a ri: 'Ndi khou tuletwa kana ndi tshipengo? Kha vha do amba mafhungo vha litshe u mphedzela tshifhinga. Uyo muya we vha u renga vho tou u rengela u ntsea ngawo?' O ri a tshi khou ralo a vha a tshi khou tou nanisa maseo. Ngoho a zwi pfa ndevheni uri musei o neta tshothe. A philiphithea lwe a dovha a vhudzisa:

'Ndi ri vha tou vha thuniwa kana muloi? Vha a divha nda tou vha wana nda vha fara ndi do dinana navho vhukuma.' 10

Ipfi lo mbo di taha kha lutingokhwalwa.

Ipfi: 'Ndi litshe u sea ndo takala. Inwi no dzivhiswa nga nnyi u sea ngauri ni na mulomo wa u sea?'

'Ndi nnyi onoyo ane a khou amba matamvu awe. He ndaa!, Vha na zwilonda khanani kana vho tou hangwa u mila philisi?' U khou ralo u vhudzisa nge ipfi la bva li sa pfali zwavhudi. Muthu wa hone o vha a tshi pfala uri u khou amba o thivha ningo uri a songo vhuya a dihua na luthihi. 15

- 4.1 Ndila ya vhudavhidzani ho shumiswaho afho mafhungoni ndi ifhio? (1)
- 4.2 Ndi tshini tsho tutuwedzaho muhomboki u founela Ngeletshedzo? (2)
- 4.3 Tshivhangi tsha u dinalea ha Ngeletshedzo mafhungoni aya ndi mini? (2)
- 4.4 Ngeletshedzo o vha a tshi di fanisa na mini? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.5 Mafhungo a bugu iyi a khou bvelela lini? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.6 Nangani phindulo yo teaho.
Ngeletshedzo o hambokwa ...
- A tshelede.
B goloi.
C Hummer.
D H2. (1)
- 4.7 Ndi zwifhio zwine zwa khwathisedza uri Veronica ndi muanewa mupikisi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.8 Masiandaitwa o bvelelaho kha Ngeletshedzo ro sedza tshikwekwe tshe a lukelwa nga Bra Zakes ndi afhio? (2)
- 4.9 Sumbedzani tshipida tsha mathakhe a bugu iyi? (2)
- 4.10 Inwi ni vhona zwi zwa ndeme u vha na ndivho ya u langa masheleni naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[18]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA**MBUDZISO 5: FINDINKODO – TT Mudau**

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

DE WIT:	(U a hotola) Vhahashu, u dzhenela hashu kha muvhuso uyu wa mbuelano ya lushaka, zwi nga zwi do disa tsira kha lihoro lashu. (A tshi posa mato a wana tshanda tsho no ima) Mulandu?	
COETZEE:	Tsira ya mini, khufha ri tshi khou vhusa shango?	
DE WIT:	Ilo-vho nne a thi imi nalo, ngani ngauri khufha tshashu hu u bvumela lumbo lwo simiwaho nga Madimokirati. Vhahashu, kha ri tende zwauri Madimokirati vha na maanda, ngauri na zwidulo zwe vha zwi wina phalamenndeni ndi zwinzhi. (Hu pfala phosho)	5
MUNNA:	Nne ndi ima na muhulisei Vho de Wit. A thi vhoni ri tshi kha di vha na mulomo kha khabinethe heyi yo rangwaho phanda nga Madimokirati. Khwine kha ri bve, ri sasaladze hoyu muvhuso wa Madimokirati ri nda ha khabinethe.	10
DE WIT:	Khelo fhungo!	
COETZEE:	Vhanna, polotiki ya u sasaladza muvhuso na u khwikhwidzela gariki murahu yo fhelelwa nga mushumo. Naa khezwi ri sa omeleli muvhuso wonoyo ra u tikedza nga hune ra kona? Vhathu ri songo hangwa hune ra bva hone. Mvelaphanda ndi nge ri ne Maneshinala ra i tumba ntha nga mulayo washu wa kethano-ngalukanda.	15
DE WIT:	Minista Coetzee, nnee ndevhe.	20
COETZEE:	Ndo thetshesha.	
DE WIT:	Rine ri khou bva muvhusoni hoyu ri na muya wa u fhaa. U tikedza hashu muvhuso wa Madimokirati zwi do ri sia rine ri si tshee na mushumo u pfalaho. Nahone arali ra sa bva kha uno muvhuso ndi hone u fa ha Lihoro La Lushaka!	25
COETZEE:	U bva hashu kha muvhuso wa mbuelano, ndi u latedza vha vha ri vouthela.	
DE WIT:	Na khathihi. U bva hashu kha khabinethe zwi do ri nea tshifhinga tsha u khwathisa lufhafha lwa lihoro lashu. Zwi dovha hafhu zwa ri konisa u vhona na u vhololola vhuada ha muvhuso wa Madimokirati. Vhonai, zwa zwino ri ngomu muvhusoni hoyu, a ri koni na u hanedza zwiwe zwigga zwi sa ri fushi kha ndayotewa. Ra vha vha u hanedza, ri milwa nga dzivoutu, vhunga vhaisa havhala phalamenndeni ndi vhone fhedzi.	30

5.1 Vhuimo ha De Wit afha mafhungoni ndi vhufhio?

(1)

- 5.2 Mutangano uyu ndi wa vha lihora la lushaka lufhio? (1)
- 5.3 Tshipikwa tsha mutangano uyu ndi tshifhio? (2)
- 5.4 Ndi ngani vha tshigwada tsha De Wit vha tshi khou todou dibvisa phalamenndeni? (2)
- 5.5 Lifurase lo swifhadzwaho li khwathisedza hani mafhungo e na vhala? (2)
- 5.6 Khudano mafhungoni aya i khou diswa ngani? (2)
- 5.7 Aya mafhungo e na vhala a khou bvelela kha tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.8 Zwithu a zwi dzuli zwo ralo zwi a shanduka. Sumbedzani vhungoho ha fhungo ili no sedza mafhungo e na vhala. (2)
- 5.9 Arali no vha ni kha tshigwada tsha De Wit, no vha ni tshi do ita mini nga nzulele yo raliho? (2)
- 5.10 Inwi ni vhona mafhungo ane a khou bvelela kha iyi bugu, a tshi itea shangoni? Tikedzani muhumbulo wanu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 6: FINDINKODO – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

MUTHUMUKHULU:	Rine a ri mangali vhoiwe ni tshi rula muhwalo nda ndila heyi yo raliho. Ro vha ro zwi lavhelela. Arali ni tshi khou humbula uri u ralo zwi do ri vunda maanda, hangwani. Pfesani hafha De Wit, u luvhelela ho fhela. Vhathu vhashu vho ima vho sedza, vho vhea maoto avho kha rine. Vhathu vhashu tshee vha tambula a si zwino. Rine ro hwala vhudifhinduleli he na vhu sika nga minwaha heyi uri ri sumbedze kana ri shandukise zwe inwi na sika nga minwaha heyi. (U ita ngafhadzo)	5 10
DE WIT:	Muphurese, a si uri ...	
MUTHUMUKHULU:	No thanya ano ngo thanya. Zwenezwi ni tshi bva kha khabinethe ni ruma vhazwala vha vhoiwe uri vha bwise tshelede maragani u itela u ri tshinya dzina, hu u itela u disa ndado fhedzi.	15
DE WIT:	Rine ro diimisela u fhata. Maraga u waho ayo a si ashu. Ndi vhudifhinduleli ha muvhuso na vhoramabindu. Ebo, vhathu rine litshani u ri shata. Ndi ngazwo ro bva kha muvhuso hoyu ngauri zwithu zwi tshi tshinyala ri do sumbwa nga minwe ya musumbavhaloi.	20
MUTHUMUKHULU:	Ni a funa kana a ni funi, rine ri do li fhata heli shango. Ni a pfuluwa kana a ni pfuluwi, ri do di bvela phanda na mbekanyamushumo dzashu dza u takula tshiimo tsha zwishai.	
DE WIT:	Na rine ro diimisela u takula tshiimo tsha zwishai, hone ri sa khou tsitsa tshiimo tsha ikonomi.	25
MUTHUMUKHULU:	Ndi adza.	
DE WIT:	Ngoho.	

- 6.1 Muthumukhulu o olwa sa muanewade buguni iyi? (1)
- 6.2 Ndi vhuimo vhufhio vhune Muthumukhulu a vha khaho hune a kona u shandukisa na khabinethe? (2)
- 6.3 Tshifhinga hetshi a si tsha u ofha lukanda lwa muthu. Tikedzani vhungoho ha fhungo ili. (2)

- 6.4 Ndi ngani tshigwada tsha De Wit tshi tshi khou kokodzela thungo kha mafhungo e na vhala? (2)
- 6.5 U ya nga ha Muthumukhulu, hu na vhathu vhe vha tambula tshifhinga tshilapfu, vhathu vhenevho ndi vhafhio nahone vha khou tea u lamulelwa kha mini? (2)
- 6.6 Mafhungo e na vhala a bvedza tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 6.7 Ndi zwifhio zwine zwa nga itwa u fhelisa phambano ya avha vharangaphanda kha zwine vha khou amba zwone? (2)
- 6.8 Masiandaitwa ane a nga vha hone nga mulandu wa u sa vha hone ha tshumisano kha vhorapolotiki a nga vha afhio? (2)
- 6.9 U ya nga ha inwi ni vhona zwine zwa khou itwa nga vha tshigwada tsha De Wit kha tsha Muthumukhulu malugana na kushumele zwo tea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI**ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya****MBUDZISO 7: 'AI! NDI MINI?' – LL Mafenya**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Afha dafulani iyi ye Vho Mathada na mufumakadzi vha vha vho dzula khayo, ho vha hu na vhafunzi vhavhili. Mangalani na Tshitereke. Mangalani ndi mufunzi we a vha e na bvumo lihulu u ya nga he shango la ya. Musi waini yo no ya thohoni, Mangalani zwe a vha a tshi vho amba na u ita zwo vha zwi si tsha pfa.

Vhathu vho vha vha tshi vho mangala uri naa vhufunzi hawe ndi vhufunzi-de. 5
phanda Mangalani ho vha ho dzula muwe misitiresi wa figa i mangadza. Mangalani u vho thoma u vhudza uyu misitirese Sofi zwauri u do mu fhelekedza hayani.

'A thi fhelekedzwi nga muthu.'

'A zwiho hezwo, ndi a ni fhelekedza Sofi. Ndi hone ni tshi do vhona uri ndi kona 10
hani u fhelekedza.' ndi Mangalani.

Nga itshi tshifhinga Vho Mathada vho vha vha tshi khou kumedza. Avhaathu a sedza Vho Mathada hafhu, **a tshi vhona dzi tshi khou lela** a vho vhudza hoyu Mangalani uri ene u khou pfa a si khou takala hezwi a tshi khou amba na Sofi. A tshi isa phanda a vho amba na nga tshikhuwa a ri 'I am becoming jealousy.' 15

Mangalani u pfa izwo a tou funa hone. A vho thoma u isa tshanda tshawe kha tshirumbi tsha Avhaathu. Tshikete tsha Avhaathu tsho vha tshi na piliti, tsho vulea nga hafha phanda. Vha no zwi divha vha ri ndi tshikete tsha 'vula'. Tsho vha tsho vulea lune zwirumbi zwa hoyu Avhaathu wa wana zwo sala nda.

- 7.1 Ndi vhushaka-de vhu re hone vhukati ha Avhaathu na Vho Mathada? (1)
- 7.2 Fhethu hune mafhungo aya a khou bvelela hone ndi ngafhi? (1)
- 7.3 Sofi na Avhaathu vha fhambana hani malugana na kutshilele? Talutshedzani. (2)
- 7.4 Mafhungo e na vhalala a tana tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani. (2)
- 7.5 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho no zwi livhanya na Vho Mathada. (2)

- 7.6 Mangalani o olwa sa muanewa wa mvumbode? Tikedzani. (2)
- 7.7 Ndi zwifhio zwo bvelelaho kha thasululo ya nganeapfufhi iyi? (2)
- 7.8 Mafhungo a nganeapfufhi iyi a ni funza mini? (2)
- 7.9 Ni vhona nyito dza vhafunzi Vho Mangalani dzi tshi isa mulaedza wa u fhata kha lushaka naa? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- [17]

NA

MBUDZISO 8: 'NI KHOU PFUKA MULAYO' – NA Milubi

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA H

Maduka a tshi livha nduni ya ula mukhuwa ndi musu o rwela zwithu zwawe. Muvhilini o vha o ambara tshikhipha tshi no sia khana yo tou dimutshela nda zwavhudi. Vhurukhu hone lo vha li sila lavhudi la 'cut-rite'. Milenzheni o rwa nga tshienda tsha dzina tshitsuwa na swogisi dza mavhalamavhala.

Mavhudzi o vha o a dodza zwidolo zwa hone. O nakelela a tshi penyelela. Hu hone 5
ho takuwa nyololo ya ha Maduka.

A tshi swika munangoni a wana mufumakadzi wa mukhuwa, Janet o mu lindela. Maduka ndi afha a tshi ri arali hu ene o luga kha u diimisela have u rumiwa ... Janet a mu vhudza uri a dzhene. A tshi dzhena u wana uri u khou livhiswa tafulani. A vhudzwa zwauri kha di lugisele u deka dafula na Janet. 10

Maduka a si zwi pfesese uri ene a nga deka hani tafula na 'misisi' ngeno mulayo u sa tendi. Nga murahu ndi fhalo Janet a tshi talutshedza nga hune a talutshedzisa zwone. Maduka nangoho ndi u deka dafula.

Vho no fhedza ndi fhalo Maduka a tshi vhidzelwa bvungwi. Henengei ndi he a vho humbelwa u thusedza kha u ambadza Janet. Maduka a pfa a sa zwi wani uri hani 15
hani 'misisi' a tshi nga mu tulela ngauralo.

- 8.1 Ndi nnyi we a ramba Maduka u la nae? (1)
- 8.2 Bulani fhethu hune mafhungo aya a khou bvelela hone. (2)
- 8.3 Mafhungo a re afho ntha a wela kha tshipida tshifhio tsha puloto? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)

- 8.4 Ndi tshini tsho itaho uri Maduka a rambiwe zwiliwani? (2)
- 8.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Muaneva mulutanyi kha nganeapfufhi iyi ndi ...
- A Mapholisa.
B Nomathemba.
C Maduka.
D Janet. (1)
- 8.6 Ndivho ya nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 8.7 Mafhungoni aya ndi nnyi ane a khou pfukiswa mulayo? Tikedzani. (2)
- 8.8 U ya nga mafhungo e na vhala Maduka o olwa sa muthannga-de? (2)
- 8.9 Ni vhona tshipida tsha u ri sia muyani muñwali o tshi kona naa kha nganeapfufhi iyi? Talutshedzani. (2)
- 8.10 Arali no vha ni muñwe wa mapholisa o vhidzwaho mudini wa Janet, no vha ni tshi do ita mini nga nyimele iyo? (2)

[18]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Ndo Tuvha mulovha' – TK Mkansi
- 'Luvhondo lu Do wa' – TK Mkansi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

MBUDZISO 9

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

NDO TUVHA MULOVHA – TK Mkansi

- 1 Nda humbula mulovha ndi tsengisa mitodzi,
- 2 Wo ntsiela vhusiwana vhuhulu,
- 3 Vho tuwaho na iwe,
- 4 Vho ita.
- 5 Vho fhambana na vhutudzi vhu imisaho mavhudzi,
- 6 Vhakegulu vha a shandulwa khomba dzo vhibvelaho,
- 7 Vhukhanda na hone, vhu a shandulwa khomba dzo vhibvelaho,
- 8 Yawee! Mulovha, vhuya na mihwalo yau.
- 9 Vhuvhabva ho da na vhana vhaho,
- 10 Muthu u thukhulwa mukulo, li nthha ha thoho,
- 11 Khoṅo dza nṅdu ndi tshinembe khambana ya Funzani,
- 12 Nahō zwo ralo, u tshi vuwa, u wana thundu dzi tshi ri a pfumelwa.
- 13 Yawee! A u vhuyi naa?
- 14 Vhasidzana vha tshi ri u tangana na vhahulwane,
- 15 Vha wa nga lurumbu,
- 16 Vhafumakadzi vho ya nga zwirivha
- 17 Vha tshi kotha.
- 18 Vhasidzana vha tshi ri u sema vhakegulu
- 19 Vha dzhena tshivhamboni
- 20 Ndevhe dza roredzwa a mupfure,
- 21 Hu si zwino, vha no tamba nga u bvula marukhu.
- 22 Vhathannga vha tshi wela,
- 23 U tshi swa vha vhuya vhe vhannanna,
- 24 Vha tshi fara damu, mbilu vha pfa yo rula,
- 25 Dzi a tamba thamu dza ngeyo?
- 26 Hu tshi liwa vhutete,
- 27 Mukhaha hu vhutevhutevhu.
- 28 Zwino tseda lo dinea maanda
- 29 Vhuthu ho pfuluwa tshothē.
- 30 Ho sala mulano na mudzhombano,
- 31 Muṅwe na muṅwe o puta ha putululi.
- 32 Uri tshanga ndi tshanga,
- 33 A si na u do la u vhona.

- 9.1 Kha tshitanza/ndima tsha u thoma ndi ngafhi hune murendi a khou sumbedza u lila? (1)
- 9.2 Mitaladzi/Vese 7 na 8 dzi khou ombedzela zwifhio zwi fanaho? (2)
- 9.3 Nwalani tshikimu tsha raimi tsha tshitanza/ndima 3. (2)
- 9.4 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese 9? (2)
- 9.5 Ndi zwifhio zwine murendi a khou toḁou bvisela khagala nga mutaladzi/vese 15? (2)
- 9.6 Vhudipfi ha murendi kha tshirendo itshi ndi vhufhio? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 9.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḁekedzwaho.
- Nga mutaladzi wa 18 murendi u khou amba u ri vhasidzana vho ...
- A dzhenelwa.
B aluwa.
C phasa mulingo.
D wela mulambo. (1)
- 9.8 Thero ya tshirendo itshi ndi ifhio? (2)
- 9.9 Ndi zwifhio zwine zwa khou dina murendi kha tshitanza/ndima 7? (2)
- 9.10 Ni vhona nangoho murendi o ḁuvha mulovha? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 10

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

LUVHONDO LU DOWA – TK Mkansi

- 1 Luvhondo lulapfu sa thavha ya Everest,
- 2 Lwo tou dzii phanda hau,
- 3 Wa tetemela sa lutanga lu madini.
- 4 Biko la elela sa mulambo wa Luvuvhu.

- 5 Phanda na murahu wa wana hu tshi fana,
- 6 Sa zwiya Vhaisiraele vhe vhukati ha lwanzhe na maswina.
- 7 Wo hangwa zwe zwa bvelela Yeriko?
- 8 Vhaisiraele vho fhatelwa nda ha luhura?

- 9 Muvhi u u fhatela luvhondo,
- 10 A tshi vhona mitshelo ine Mudzimu a khou dzudzanya.
- 11 A tshi vhona u tshi do vha mukundi wa vhakundi.
- 12 A u netisa wa latela thaula.

- 13 Muya wanu u songo neta,
- 14 Naho hu si na tshi no dzhena,
- 15 Naho hu si na tshi no bva,
- 16 Nga luvhondo lulapfu lwo imaho.
- 17 Naho vhuiwa hu kule,
- 18 Naho ho tou zwii,
- 19 Hu sa vhonali na tshi linganaho na tsha tshikenzenkeze.
- 20 Magona a tshi dunga, a sa tsha kona u hwala muvhili.

- 21 U songo fholodza miloro yau.
- 22 U tsini na u swika hayani,
- 23 Maneto a vhuya tshothe,
- 24 Monani nalwo, lu do vhuya lwa wa.
- 25 A hu na masiari, hu songo da vhusiku,
- 26 A hu na tshilimo, hu songo vha na vhuriha,
- 27 A hu na Kanana, hu songo fhirwa nga sogani,
- 28 Lu do wa lwa Yeriko, tenda ni na Khotsi.

- 10.1 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiseswaho kha tshitanza/ndima 1? (1)
- 10.2 Luvhondo kha tshirendo itshi lwo imela mini? (1)
- 10.3 Kha tshitanza/ndima 3, topolani mitaladzi i sumbedzaho uri zwithu zwi khou tshimbila zwavhudi. (2)

- 10.4 U ya nga murendi ndi nnyi ane a fhatela vhathu mbondo? (2)
- 10.5 Talutshedzani zwine mitaladzi/vese 13 na 14 ya amba zwone. (2)
- 10.6 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 10.7 Sumbedzani ndeme ya u shumisa mutaladzi/vese 22. (2)
- 10.8 Muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga tshitanza/ndima 5 ndi ufhio? (2)
- 10.9 Vhudiṅṅi haṅu ndi vhufhio no sedza vhungoho ha tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)
- [17]

KANA

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Muvhuso wa nama' – NA Milubi
- 'A ToDaho munamba ndi nnyi' – TT Mudau

Fhidualni mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na ṅewa.

MBUDZISO 11

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MUVHUSO WA NAMA – NA Milubi

- 1 Muvhuso wa ṅama
- 2 U kukuṅa vhawo sa ndungula
- 3 Vha vho mangala vho no vha ṅṅa mutavhani
- 4 Sa khovhe vha tshi khou ratha ratha nga mitshila
- 5 Vha tshi lilela u vhuedzedzwa maṅini
- 6 Yawee! Ndi ngani hoyu muvhuso wa ṅama hoyu
- 7 U tshi fhuredzela wa kukuṅa vha maṅana na maṅana
- 8 Ngeno muvhuso u daho
- 9 Sa vhulungu ha maṅi
- 10 U tshi dobedzela vha si gathi
- 11 Yawee! Elelwani nandi
- 12 Uri musuku a u wanali ṅṅa luvhalani
- 13 U rola musuku
- 14 Zwi toṅa yone ngolovane
- 15 I no tsa fhasi
- 16 Yo tsa fhasi-fhasi
- 17 Ya roala ya vhuisa musuku
- 18 Thwavhadi vhukuma

- 11.1 Kha tshitanza/ndima tsha u thoma ndi ngafhi hune murendi a khou sumbedza u sa londa? (1)
- 11.2 Mutaladzi/Vese 4 u khou ombedzela zwifhio? (2)
- 11.3 Nwalani tshikimu tsha raimi tshi wanalaho kha tshitanza/ndima ya u thoma. (2)
- 11.4 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese 9. Talutshedzani uri hu khou ambiwa mini. (2)
- 11.5 Ndi zwifhio zwine murendi a khou toḁou bvisela khagala nga mutaladzi/vese 5? (2)
- 11.6 Vhudiḁfi ha murendi kha tshirendo itshi ndi vhufhio? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 11.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḁekedzwaho.
- Nga mutaladzi wa 3 murendi u khou amba u ri vhathu vho iswa ...
- A hu takadzaho.
B hune vha hu funesa.
C hune vha khou tambula.
D kha mulalo. (1)
- 11.8 Thero ya tshirendo itshi ndi ifhio? (2)
- 11.9 Ndi zwifhio zwine zwa khou dina murendi kha tshitanza/ndima 2? (2)
- 11.10 Ni vhona nangoho muvhuso wa ḁama u wavhudi? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

[18]

NA

MBUDZISO 12

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

A TODAHO MUNAMBA NDI NNYI – TT Mudau

- 1 A todaho munamba ndi nnyi?
- 2 Nduhu na tshikoli muli wazwo ufhi?
- 3 Dzi lilaho u ruthutha mipale iyi
- 4 Dzi none nga manona a shango
- 5 Dikandeni khaño kheyi dikandeni nandi
- 6 Ni pfe mutoli wa mbofholowo ni gana!
- 7 Ni vhumbuluwe kha 'king bed' ni khosi
- 8 Ilani, inwani ni khane sa namana
- 9 Ni si hangwe gwala la mbofholowo
- 10 Ni si livhale mitodzi ya mulovha
- 11 Dikandeni ni kha mitodzi ya tshililo
- 12 Ni lilele u pwashekanywa ha mbondo
- 13 Dza tshitalula, tshandanguvhoni na tshikhuna

- 12.1 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha vese/mutaladzi 8? (1)
 - 12.2 Munamba kha tshirendo itshi wo imela mini? (1)
 - 12.3 Mutaladzi/Vese 7 u khou khwathisedza zwifhio tshirendoni itshi? (2)
 - 12.4 U ya nga murendi ngei murahu ho vha hu tshi khou bvelela mini? (2)
 - 12.5 Talutshedzani zwine mitaladzi/vese 5 wa amba zwone. (2)
 - 12.6 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
 - 12.7 Sumbedzani ndeme ya u shumisa mutaladzi/vese 2. (2)
 - 12.8 Muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga tshirendo itshi ndi ufhio? (2)
 - 12.9 Vhudipfi hanu ndi vhufhio no sedza vhungoho ha tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70